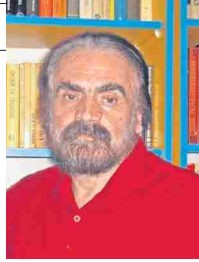

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Петров петак

Вујица Огњеновић

Био је петак, тринаести дан мјесеца октобра. Говорило се да је мало октобра чији тринаести дан пада баш у петак, али ако се и поред тога неком у току његовог живота догоди девет пута, онда та особа мора отићи с овога свијета. Древна прича да на тај дан из сеоског гробља долазе душе покојника да посјете своје рођаке у селу, још увијек је била у пуној снази. По том предању особа која би тада срела неког свог умрлог претка, у току наредне седмице морала би умријети.

Ја тим причама нијесам био оптерећен и док су вани уз бљесак муња гутњале небеске хаубице Светог Илије, а љубови се у налетима један за другим обрушавали на дрвену настрешницу која је штитила улаз куће од каквих киша, сједио сам поред прозора скрхан туробним мислима. Био сам већ одурастао од писања књига, па и од читања било чега другог осим понеког писма у којима су ме стари пријатељи са којима сам се дуги низ година дружио док сам радио ван своје земље, питали за здравље и причали ми о себи и својим недаћама. Разлог за моје недаће изгледао је небитним, мада сам га ја доживљавао знатно другачијим. Зато сам се, кад бих год имао прилику, жалио и на жири и на критичаре, који никад ниједну моју књигу нијесу похваљивали. Говорио сам да су најобичније јајаре, да награде додјељују само једни другима... Нажалост, нико није ни покушао да ме демантује иако сам то прижељкивао. Мислио сам да би ми јавна полемика са њима користила колико и сама награда. Притом, стално сам имао на уму једног писца који је постао познат управо због блаћења познатих људи. То ми је давало повод да се сваким даном све више увјеравам да људско друштво не почива на љубави и солидарности, него на конкуренцији, јагми и присвајању туђег. У томе сам налазио и узроке себичности, зависти, а поготово превара и подвала од чега болују данашња друштва.

И док сам тако, затомљен у хаотични свијет своје ојажене душе, ровишао по меморији прошлости, неко покуца на врата. Прво лагано, а потом доста јаче.

Иако по природи нијесам био плашљив, обузе ме некаква чудна језа. Не знадох ко би мене по таквом невремену тражио, коме бих ја требао. Још се нијесам био прибрао, незнанац довикну:

„Отвори, Павле! Ја сам твој рођак, Петар“.

Петар... почех да се присјећам мојих рођака с тим именом. Један је од њих умро још као дјечак, а други је живио у Америци. Њега годинама већ нијесам видио, а био је син мог рођеног стрица. Полако сам устао и обазриво отворио врата. Преда мном је стајао висок човек мојих година и док су се крупне капи кише сливале низ његов мантил, с једва примјетним осмјехом гледао је у мене; чини ми се да је притом очекивао да се обрадујем.

Али, ја сам био збуњен, изненађен.

„Сјећаш ли се Петра, сина твог стрица Вилотија“, видјевши ме смодженог и збуњеног, упита ме рођак.

„О Петре... Брате...“, коначно и ја проговорих.

„Хвала драгом Богу што сам коначно успио да од моје родбине макар тебе видим. И да ти штогод помогнем, Павле, ако то икако можеш...“

Петар је још као основац стрлијекнуо некуд у бијели свијет и дуго времена нико није знао ни гдје је ни што ради, све док једног прољећа није стигла позамашна сума новца из Америке. Пошљалац је био Петар, али прималац није био међу живима. Петров отац Вилотије страјео је од пада скоња, а његова мајка Јалка умрла је још раније.

Тога цијелог дана све докасно у ноћ, уз ледено пиво, сир и пршут, разговарали смо о свему и свачем. Петар је радио повјерљиво посао у тајним објектима и није могао да путује никуд ван градића у којем је и радио и становао. Па и поред тога знао је све о оном што се догађало у нашој земљи. Знао је све и о мојим књигама, о мојем настојању да добијем неку награду. Сутрадан ми је рекао да он зна Риста, председника жирија и да ће он разговарати с њим.

И било је тако; скоро пуни сат Петар је причао са Ристом. Ристо је признао да није био коректан према мени, а то је оправдавао политичком ситуацијом у земљи и његовој потреби да се додворава властима.

„Знаш ли ти да је највеће гробље на свијету - гробље праведника у твојој Америци?“, у једном тренутку заглами Ристо.

„Знам“, одговори Петар. „Зато ти стално бјежиш и од правде и од истине. Узалуд ти је то, никоговићу. На крају ће те ипак стићи објете. И то истовремено“.

Петар устаде и изађе вани. Након десетак корака застаете, и као да је нешто заборавио пожури назад. Када га Ристо поново угледа, укочи се, знао је да се Петар није вратио да га благослови. И заиста, био је у праву. Петар извуче нож испод мантила и зари га у трбух председника жирија. Док је крв натапала дебели тепих, Петар се усправи и изјури вани. Овај пут нигде није застајкивао. Отрчао је до ријеке која је протичала кроз село, успентрао се на стијену, а онда, задовољан што је то дјело учинио за свога Павла, бацно се с ње. Пао је на валовље које је вирило из набујале ријеке, а потом је склизнуо у њене букове.

Тако је Петар на свој начин исправио неправду учињену Павлу, рођаку кога је пуно волио. Отпловио је ријеком у неки праведнији свијет, задовољан што га тамо већ чека Ристо никогвић, потпуно развлаштен и осиромашен до голе коже. ■

ИНТЕРВЈУ: АКАДЕМИК ТИБОР ВАРАДИ

Мултикултуралност олакшава да видимо свет

Овогодишња награда „Медаља културе за мултикултуралност и интеркултуралност“ Културног центра Војводине „Милош Црњански“ додељена је академику Тибору Варедију, правнику и књижевнику, једном од најугледнијих интелектуалаца у Војводини. Поред великог међународног угледа који као научник и писац ужива, професор др Тибор Вареди се потврдио као предани борац за равноправност народа, посебно се бавећи правима угрожених мањина, пре свега Рома. Жири за доделу ове награде је посебно истакао то да се Вареди од 2011. године налази на челу Одбора за проучавање живота и обичаја Рома у Српској академији наука и уметности, да је организовао више међународних и националних конференција о запошљавању Рома, очувању и заштити ромског језика, као и о доприносима Рома култури народа у Србији. У оквиру рада у овом Одбору, Вареди је написао и приредио бројне књиге и зборнике са овом темом.

Такође, у његовој богатој библиографији, између осталог, објавио је седамнаест прозних књига на мађарском, српском, енглеском и немачком језику, издваја се шест прозних дела у којима је реконструисао приватну историју житеља Баната и Војводине. Пет својих књига објављених на српском језику у издању Академске књиге из Новог Сада, написао је на основу архивске грађе сачуване у породичној адвокатској канцеларији. У њима је осветлио многобројне предности суживота грађана у мултинационалним и мултијезичким срединама као што је био Бечкерек у међуратном периоду. Као и сва велика књижевна дела, тако нам и најновије документарне прозе Тибора Варедија, говоре много сликовитије о свему ономе што се дешавало у Банату током Другог светског рата, него било који уџбеници из историје.

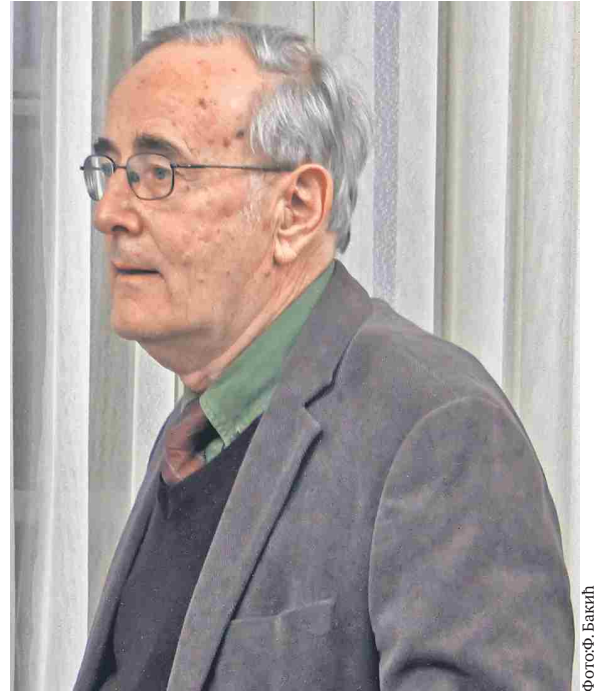
● **Иако сте за свој професионални ангажман, као и за књижевна достигнућа, до сада добили бројне награде, да ли вам је ова Медаља културе за мултикултуралност и интеркултуралност по нечему посебна?**

– Ова награда ми је од посебног значаја јер је мултикултуралност стварност која ме прати целог живота. Не знам да ли сам имао дан у животу када сам користио само један језик. Моја генерација у Зрењанину/Бечкереку је имала благодет да смо добили на поклон три језика: српски, мађарски и немачки. Наравно, нисмо баш савршено говорили сва три језика. За време мог детињства, Немци су нестајали из града, тако да се код мене немачки баш није усавршио. Мој суграђанин Иван Ивањи, десет година старији од мене, научио је савршено немачки. Довољно да постане Титов преводилац. Коришћење више језика омогућује да човек боље упозна и свој матерњи језик, јер добија перспективу. Мислим да мултикултуралност олакшава да видимо свет, а олакшава и то да боље видимо сопствену културу. Помаже и у томе да појединце не ценимо по томе којој врсти припадају, већ по томе какви су стварни људи.

● **Готово се већ 15 година институционално, у Српској академији наука и уметности бавите положајем Рома. Да ли се положај мањинских заједница у нашој земљи побољшао у том периоду?**

– У САНУ сам заправо председник два одбора који се баве мањинама: Одбора за проучавање живота и обичаја Рома и Одбора за проучавање националних мањина и људских права. Овај други одбор се бави како мањинама у Србији, тако и Србима у земљама где они представљају мањину. Није лако одговорити на питање да ли се побољшава положај мањинских заједница. Мислим да је залагање за права мањина трајни задатак – без обзира да ли се ради о мањинама у Србији или о Србима ван Србије. Како се свет мења, мењају се претње, а онда и инструменти заштите мањинских права. Држава која се брине о мањинама постиже и то да припадници мањина постају не само држављани већ и присталице те државе.

● **Почетком ове године објављена је Ваша књига „Трагом резервне историје“. То је већ пета збирка прича за коју инспирацију имате у сачуваној архиви породичне адвокатске канцеларије. Колико вам је било изазовно да из тих правних списа у којима пулсира прошлост, из**

Фотосф. Банкић

тих чињеница које су чиниле свакодневни живот обичних људи, измаштате приче о њима?

– Ти списи су заправо једини адвокатски списи из прве половине прошлог века у Војводини који су, неким чудом, сачувани. Знао сам увек за њих, били су за мене важни, али сам имао интензиван професионални живот, па је та важност била нека одложена важност. Последњих година сам се ипак окренуо ка списима. У књизи „Трагом резервне историје“ бавим се углавном споровима у годинама немачке окупације Баната. Историја је забележила велике догађаје. Много мање знамо о томе шта се дешавало у кућама, комшилацима. Људи су ипак покушали некако да живе. О томе је остало трага у адвокатским списима. Видим и то да су у неке ситне спорове странке, адвокати, судије, судски експерти, улагали неспоразмерно много енергије. И то је логично. Сећам се једне приче коју нисам нашао у списима. Реч је о једном судији од кога је власт очекивала да осуди на смрт дечка од 15 година који је бацно камен на прозор Гестапа. Требао је да учествује и експерт, да би утврдио да је дечко довољно зрео да се сматра пунолетним. Судија је покушао самоубиство. У списима видим спор из истих година, где је једно од питања, извор смрада у дворишту госпође Чорбе. Да ли су коњи њеног подстанара оставили балегу, или је извор запуштени нужник. И сада и странке, и адвокати, и судије и експерти улазе са пуним полетом. Човек има утисак да су нашли неку резервну историју.

● **Колико су управо ти списи из породичне архиве били важни за обнову ваших личних сећања на период током и након Другог светског рата?**

– Заборав и сећање нису једном за свагда разграничени. Гледајући списе, то се код мене више пута потврдило. Повод за враћање сећања може бити и ситан детаљ. Читајући наредбе немачког окупатора, необично често се јавља реч „софорт“ - „одмах“. Та реч ми је вратила из заборава један догађај из раног детињства. Имао сам четири године, када су немачки полицајци једном грубо лупали на прозор и викали „софорт“. То је значило да треба одмах да отворимо врата. Потом су се дуго врзали у дворишту, газили травњаке. Гледао сам са мајком кроз прозор. Померања граница сећања и заборава не помажу при одговору на питање шта су заправо тражили у дворишту. Јер то ни тада нисмо знали. Сећања се често обнављају поводом неког имена или попришта. Међу сећањима израњају и питања које сам пропустио да поставим, деди, оцу или другоме. За одговор више нема шанси, али и питања без одговора доприносе виђењу једног света.

Гордана Нонин

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Читање стварности

Ненад Станојевић

(Банатски културни центар)

Књига критика Ненада Станојевића садржи у себи избор из приказа књижевних дела објављених у интервалу од 2008. године (књиге *Америчке и друге приче*, Драгана Драгојловића), па све до 2023. године (књига *Померена фреквенција*, Давора Радуља). Ка-

Како наводи проф. др Слободан Владушић, каква ће бити судбина аутора и књига о којима критичар пише у овој књизи, то још увек није извесно. Оно што јесте извесно, то је да се у *Читању стварности* разоткрива лик књижевног критичара и поклоника књижевности Ненада Станојевића. „Нећемо погрешити ако кажемо да је он прави јунак ове књиге. Прва уочљива особина

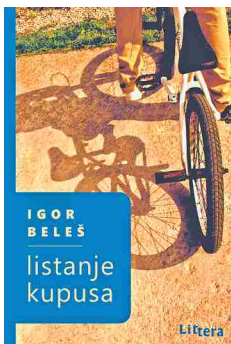
Станојевићевог писања је једноставан и елегантан стил. То значи да речник критичара није оптерећен теоријским терминима помоћу којих би се лако могла утврдити доминантна методолошка линија која одређује његов читалачки хоризонт.”

Листање купуса

Игор Белеш

(Чаробна књига)

Низ критичара из региона сврстало је „Листање купуса” међу најбоље антиратне романе настале на овим просторима. Белеш наине нуди причу о младим јунацима који, у пренесеном смислу, постају предложак за све оне књиге из корпуса ратне литературе на простору СФРЈ, јер њихове трауме и оно чему су сведочили служи као почетак десетинама других писаца који су описивали последице рата и личног и колективног губитка. „Листање купуса” је у Хрватској овећано Наградом „Фран Галовић” и признањем „Крунослав Сукић”. Тек, општи је консензус да је Белеш створио упечатљив роман који ће читаоце имати у свимзрастима и подручјима бивше државе. Или, како је написала критичарка Јагна Погачник: „Читајући *Листање купуса*, сетила сам се и идеалног soundtrackа – ЕКВ, Заједно. У *прошлим данима/освојили смо понос/у прошлим данима/изгубили смо све!* Нешто смо и добили, у овом случају књигу за коју је свако довољно велик да је разуме и истовремено довољно мален да над њом заплаче”.

ПОСТАПОКАЛИПТИЧКА ФИЛОЗОФИЈА

Да видим море, можда последњи пут

Људски век је толико кратак да већина икад написаних књига говори о мртвим душама: ауторима, јунацима и читаоцима. Судбина харизматичног Борхесовог јунака Пјера Менара је судбина свих нас, затечених на дневној животной сцени. Док читамо омиљену приповест, увек је изнова исписујемо од речи до речи, а својеврсни књижевни фронт формира се сваки пут када се отворе корице књиге. Читаоци и јунаци тада, вођени строгим руком и контролисаним маштом давно већ ишчезлог аутора, војују замишљене битке са страшћу и емоцијом које изједначавају живот, сан и смрт.

(Награђен – или кажњен? – свешћу о неумитној смрти човек може да размишља само о томе да ли је јача стрепња или нагон за преживљавањем?)

Шта све то мари када је домино ефекат дефинисан (каскада је неминовна): смрт сваког појединца је умирање једног универзума, а као утеха (пре)остаје чињеница о улози сваког појединца који је карика у серији мини-апокалипси.

Рембо је сматрао да „истински живот више није овде”, а Сабато још потресније и страшније: „Дошао сам у Сентандер да примим награду 'Меандес Пелајо', и јутрос сам пожелело да одем са Елвиром да видим море са обале, можда последњи пут”.

Ђорђе Писарев

ОБЈАВЉЕНО КАНОНСКО ИЗДАЊЕ ДЕЛА ДОБРИЦЕ ЋОСИЋА

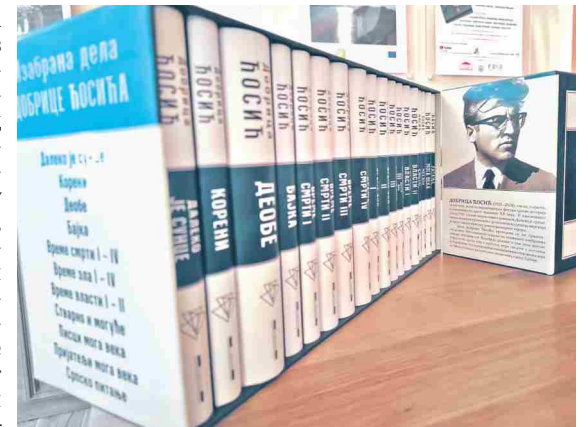
Далеко је сунце

Капиталним издавачким подухватом Културног центра Војводине „Милош Црњански” и „Лагуна”, објављивањем Изабраних дела Добрице Ћосића (1921–2014) у 18 књига, заокружена је година у којој је обежена деценија од смрти великог писца, есејисте, политичара, једне од најзначајнијих фигура српске историје и књижевности друге половине XX века. Ово канонско издање обухвата све Ћосићеве романе: *Далеко је сунце*; *Корени*; *Деобе*; *Бајка*; *Време смрти 1-Прерова иде урат*; *Време смрти 2-Сувоборска битка*; *Време смрти 3-Валевска болница*; *Време смрти 4-Изазак*; *Време зла 1-Грешник*; *Време зла 2-Отпадник*; *Време зла 3-Верник I*; *Време зла 3-Верник II*; *Време власти 1*; и *Време власти 2*. Избор употпуњавају дела есејистичке прозе која у најбољој мери сведоче о његовим историјским, културолошким и политичким ставовима који су битно утицали на културно-политичку сцену Србије: *Стварно и могуће*; *Писци мога века – дванаест портрета*; *Пријатељи мога века*; *Српско питање*.

У уводном слову посвећеном Ћосићевим *Изабраним делима* академик Јован Делић подсећа на пишчеве речи из дневничке блешке од 21. маја 1999: „Бити припадником малог народа на путу великом, природна је несрећа! Бити Србин, то значи бити историјски несрећан човек...”

„Ма колико овај Ћосићев исказ био изазван *малим светским ратом против Србије* – варварским бомбардовањем од стране деветнаест *најразвијенијих земаља* свијета, које су, вјероватно и за самог Добрицу Ћосића, само деценију раније, биле оличје демократије и наде у ослобођење од тоталитаризма – ма колико овај исказ настао у граничној ситуацији једног народа под бомбама, он изванредно освјетљава Ћосићеву визију историје, остварену у његовим романима, и историјску и геополитичку позицију земље Србије и њеног народа, који није само *моравско човечанство*. Налазећи се на граници различитих религија и цивилизација, а борећи се за свој идентитет, слободу и голи физички и духовни опстанак, та Србијица и њен народић вјековима су на путу и мета великих, како хришћана који су надирали према истоку – *Drang nach Osten* – тако и муслимана који су јуришали на Беч и Пешту, односно на

Европу, а поготову оних који су жељели, или желе, да цео свијет виде и држе, као своју прђију. То је тако од крсташких ратова, Марице и Косова, па до данас, и тешко да се та уклето позиција народа на међи може промијенити а да се не изгуби идентитет и миленијумска традиција. Отуда је

Ћосићева Србијица ружа ратова, а њеном народу је *историја као судбина*. Отуда је историја доминантно тематско поље целокупне српске књижевности и Ћосићева романсијерска, публицистичка и дневничка опсеција. Отуда пишчев напор да открије *нека универзална својства трагизма на српској земљи*”, констатује академик Делић. **М.С.**

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Читање зрневља

„Сејач”, Небојша Лапчевић (Агора, Нови Сад, 2024)

Пише: Гордана Влаховић

Добитник угодне награде “Меша Селимовић” (за књигу песама Филателист), Небојша Лапчевић, окушава се у различитим жанровским књижевним облицима, посебно, либрета за оперу. Кад је аутор овога текста године 2020. читао Лапчевићев Рукопис у теракоти, означио га је као допричавање о временима и местима. Новим романом у издању Агоре Сејач прича се размахнула у двадесет четири поглавља, са неколико приповедних токова, у славу природе. Уметности, поезије и љубави. Као стварање су концерта за буђење као песма која се пева у тишини, “блажена вечна хармонија”

Цела долина Мораве и моравског вилајета пуна је прича и допричавања, можда тачних, а извесније, већ давно легендом учињених. Природа је у освиту, у ноћном моравском појању, у расту пролећа, косидбама и откосима. У израњању давном из Расине наге Евгеније, Афродити налик.

Композитор у позноме добу, Адам Дединац, долази до непознатог либрета, који му постаје изазов и опсеција. Непознати либретиста трагао је за правим сликама и благим стиховима. Треба их уклопити у музику нашег поднебља. Не може се без тапије на Закон ливаду, од чукундеде Ђорђија и његових збитија, Ни жито неће чукундеди Ђорђију без мелодије. Инсистира се на повезаности са прошлошћу, те у причи пребивају Чолак Антић, Ђенерал Черњајев, Кедровић са својом апотеком, чак и важни пиштољ Smith@Wesson.

Немило искуство са извођењем прве његове опере поставља питање уметничке слободе. Властодршцу, дужду није годила порука дела. Уметник је платио свој занос, робијом и затварањем позоришта. Протоком времена схвата да свако време има свог Културника и челни сепаре.

У причу се уткива пријатељ, грешник, ратни инвалид, Коста Памјатник. Он Адаму доноси сређене партитуре, и причу о чумдном путу венецијанског либрета. Ни једна несаница, каже, ништа неће спречити стваралачки дух да искажемо оно што желимо. Реторско питање, још при првом извођењу опере, код Адама присутно је: Да ли су се Венецијанци бојали уметника? Он не жели да изневери уметнички кодекс. А ипак ће, после толико година (иако уметник никад не стари) Адам либрето то Анонима (на концу двадесетог века) читати другачије, “са потребном трагичном племенитошћу.”

Тај Памјатник, патник безруки и неуморни стваралац слика те и прича о женама и страсти, репродукује живот пређашњи склонити у компјутерским датотекама. Његове приче, болесничке, сомнабулне, његова еротска поама са спремањем готово морбидна је, “кад човек помеша сан, уметност и сурову стварност...”

Добар део романа представља омаж Биничком, путнику по белом свету, који је знао узносити славу српске музике, записивати песме, послушнички појте. Те га романописац повезује час са Васком кафецијом, час са Ђорђијем Дединцем, и са омиљеним епизодистом из претходне књиге, Феликсом Каницом. Који је једним замахом мењао век, пролазећи кроз чудесне пределе Троморавља. Уз њих ће се сваке занесне прилике збивати: црквица ће пловити узводно, слике потопљене розете из Беле Воде појављиваће се у сними, гроф Сава Владиславић наручује музичку драму од Вивалдија, потопљено село израња из ћелијских вода, а свитак рукописа је певајућа књига.

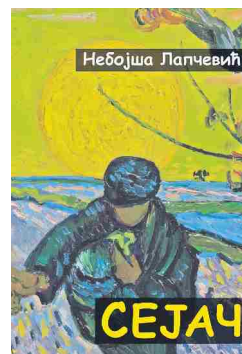
Мотив прерушавања, преобликовања, присутан у савременој прози, коришћен је и у Сејачу. Суслов звани, лице има и за сваку прилику. Планинка и пастир. И варошки живот Венеције преобликовао се.

Клоделов сејач била би реч; сејач тишине, сејач црква, сејач мерила Божјег. Ако није све обмана могло би и ово бити – надгорњавање. Сејач, надахнуће, живот. Косач-дах смрти у откосу. Није ли лице опонент налицју, а добро злу. Одгонетање заго-нетки да би се дошло до песме; зрно по зрно и настаје “читање зрневља.” И докати птици злослутници, било гаврану или кукавици. Поставља се питање нестанка Адамовог пред Евгенијину смрт. Да ли је то повратак искону, Језеру и сени чукундеде Ђорђија, да би се повратила животна равнотежа. У огњишту и завичају где чека Ангел-тица.

Кад ученица Адама Дединца Петра Рибник, у позоришту из кога је композитор давно избачен, изведе његову композицију, схвата се да нема хармоније без унутрашње лепоте. Дело настало из нужности уметничког делања, забрујаће уз светлост која пада на олтар позорнице.

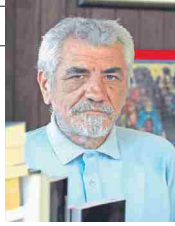
Емотивношћу се Лапчевић не размеће. Али лиричар отме комад приче приповедачу. Писац овога текста најлиричније, а често и духовите игре речи и инверзије, налази у насловима поглавља (14, 16, 19, 20) те у позајмиљеном стиху Вукашиновићевом: У песми сејем, у песми жањем.

Ако је, по казивачу, уметничко дело, својина сваког гледаоца (читаоца) који има право да га на свој начин доживљава, онда ће се и роман Сејач препустити знању, стрпљењу и радозналости читача. ■

ПЕШАЧКА ЗОНА: МЕМОПРИЧЕ

Гурманска причања

Пише: **Фрања Петриновић**

Да, јесен је та која пролази половином осме деценије прошлог века, јесен је та која нестаје из његових очију, јесен је та која још увек пролази у тражењу смисла.

Толико је давна та јесен која пролази и толико су збуњујуће и крупне прве надоласеће пахуље снега да је готово немогуће поверовати колико је само било наивности, искрене невиности и неадекватне романтике у његовом тако увишеном осећању, у његовим егзистенцијалистичким представама о снази и интезитету те потраге за потврдом смисла.

А који млади човек, сасвим свеједно да ли је само наједном стигао из околних новосадских улица или као он са дунавских обала, не би био поносан и понесен својим првим службеним корацима студента у том озбиљном здању, у тој узвишеној улици, који очекује, како се то каже, да започне један сасвим другачији и пуно смисленији живот?

Све је у томе садржано, све то говори да заправо од тих позних јесењих питања све креће, као нека бесомучна потрага за одговорима. И све је ту, стрепња, тежба неприлагођености, дубоки стид, опијеност, носталгија, искуство неприпадности, немогућност властите спознаје, изгубљено детињство. Причање о томе му се још увек чини готово неспорним и чврстим. И још нешто, нека врста наговештаја дубоких неспоразума који ће га пратити кроз читав живот, суштинска немогућност да се успостави ваљана комуникација са било киме, цивилизацијски шум који прождире однос појединца и града, појединца и друштва. Немогућност, криза, процеп, развалина преко које је немогуће прећи да би се бар мало наслутио идентитет.

И заправо као да је заиста те позне јесени све у тој Његошевој улици, и надмено шепурење по ходницима Филозофског факултета, и сентиментални осмеси, и то чудесно гегање по улици са књигом у руци и ти гласни разговори о смислу поезије и одмеравање значаја књижевности у филозофском Гурману. Зар се у међувремену није пуно тога променило?

Када крочи у ту узвишену улицу не препознаје више ништа и може да се пита где су нестале околности, дух, гомиле незадовољства, младалачке ватре и загрижености, дуге седељке и разговори, горчине неспаваних ноћи, одушевљења, пркоси и заноси, илузије, папирни бродови књижевно утопистичког схватања о неким вишим литерарним правдама.

Ко је очекивао, ко би рекао да ће свет тако убрзано постати бруталан и циничан?

Можда си, изгледа тако уверљиво и вероватно, заборавио тај неки дан разигран, можда си заборавио ту магичну улицу под снегом, можда си заборавио лик и име те песникиње у настајању, те ватрено говорљиве студенткиње педагогије, можда си заборавио све околности вашег познанства, можда си заборавио ципеле уроњене у бљузгавицу, можда си заборавио како изгледа улица натопљена влажним снегом, можда си заборавио како се хода по води, али си склон да поуздано тврдиш да знаш да се то десило после јесење потраге за смислом, после тог јесењег искушења, када те је та припадница младе успаљене песничке класе тог поподнева увела у култну, баш тако је рекла, кафану Гурман упорно инсистирајући и тврдећи да једном већ мораш, ти паганине, баш тако је рекла, чути како се слободоумно, понесено расправља о слободи, правди, истини и књижевности.

Импоноваће ти у наредним, зимским и мразним, данима да се осећаш, на неки посебан начин, припадником те гурманско песничко филозофске класе и долазићеш упорно, тихим кораком приврженика, и слушаћеш, и гледаћеш, не без зависти, не без жеље да неког далеког дана и сам проговориш тим гласом.

Дан за даном, прескачући поподневне вежбе из народне књижевности, дан за даном трајаће то твоје ослушкивање, све док ти се, тог глупог, бесмисленог и досадног поподнева набусито не обрати надобудни, бар си такав утисак стекао, дугоко си и брадати песник, Зашто нас гледаш, као да ми не знамо за кога ти радиш?

Зашто ви пишете? То тако наизглед банално питање на које постоје многобројни одговори биће све што ћеш рећи тог бесмисленог поподнева после јесени потраге за смислом и журним кораком напустићеш кафану.

За много месеци, чак и година. Баш тог поподнева схватићеш да треба да кренеш у потпуно супротном правцу од тог гурманског центра, да постоји Алмашки крај, Петроварадин, Детелинара, Подбара, Салајка и да наредних година своју јесењу потрагу за смислом мораш усмерити супротно, сасвим у другом правцу. И да ћеш само тако проналазити неке одговоре, понекад задовољавајуће, понекад недостатне.

Међутим, одговор на питање за кога радиш никада нећеш пронаћи. ■

НОВИ САД У ДНЕВНИЦИМА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ (2)

Остајање

Пише: **Гордана Нонин**

Остајању у Новом Саду претходио је период у ком је Александар Тишма живео у Београду где се, поред осталог, професионално окушао у новинарству запосливши се у "Борби". Тај период је био обожан сталним дилемама између бављења новинарством или књижевношћу и дилемом живети у Београду или Новом Саду. И као што је написао да нема задњих мисли док пише дневник, тако се из његових записа може сагледати колико су те дилеме у њему биле дубоке.

"Каква сам будала! Пет година расправљам о томе како сам несрећан, а ствар је проста: ја сам писац и само пишући могу да живим задовољно.", пише већ 1949. године, у години у којој је бодрио сам себе "Не само да треба писати, већ се то мора, јер је то једино због чега мени вреди живети. Напред!" да би на јесен те године дао отказ "Борби" и прешао у Нови Сад где се у октобру запослио у Матици српској, као секретар Издавачког одељења.

Само је у Новом Саду могао да ствара, а за њега је то било пресудно: "Најлепше дане, а њих управо проживљавам у пуном спокојству и равнотежи, дугујем првим корацима у стварању", написао је у Новом Саду већ почетком 50-их. Тада почиње и његово детаљно преиспитивање разлике између Београда и Новог Сада и зашто је он могао једино у Новом Саду да се оствари као писац. "Шта може писцу у малом граду да замени ону врву, оно располагање разноврсним призорима од раскоши до беде, ону покретљивост и повезаност са широким светом која писца велике средине одавању на ћудљива, маштарски усплахирана остварења? Једино само беда, једнолична и безизлазна,

мале средине, једино трагика промашности у којој се нужно налази свако лице вредно описивања, пошто већ и између те његове врлине и средине у којој се налази влада трагична противречност - а ова се нужно простире и на самога писца... Саме промашене егзистенције - оне су јунаци писца малог града."

У дневник је забележио и свој први јавни наступ: "Искуство синоћног читања на Трибини младих - првог мог јавног читања. Профанација своје усамљености, своје поезије.

"Данас сам поново поднео молбу за пасош за Француску. Да ли ми даљина још може помоћи, поиди ми, сад пошто сам већ окоштао у провинцији? Волео бих себи да објасним колико сам изгубио тиме што сам остао, и да ли се губитак може изравнати тиме што ћу га описати".
(Из „Дневника“, 17. мај 1957. године)

Али истовремено и сазнање: да сам стварно написао једну збирку песама за ова два-три месеца. Биће ваљда за књигу. Треба радити увек, и ако не иде, да би се час када пробије јасноћа могао сачекати са припремљеним нагомиланим материјалом у себи", записао је 16. априла 1955. године што значи да ће се у овој години која је пред нама навршити 70 година од његовог првог наступа пред публиком. И било је за књигу, већ следеће године, 1956. Матица српска му објављује збирку поезије "Блесени свет" за коју добија и Бранкову награду.

Због немогућности добијања пасоша, у том периоду Александар Тишма жуди и за одласком у иностранство, машта о Паризу. Дана када је записао реченицу: "Величину писца чини величина човека у писцу", 20. фебруара 1957. године, Тишма записује и ово: "Треба ли да пишем? И шта? И где? И не треба ли још увек да тежим за емигрирањем, место да сан и сок свог живота, своју радозналост, која је упућена свету у његовој широкој анонимности, утучем овде у глибу мале семибалканске вароши, која у мени не одзвања и неће моћи истерати плодове од вредности". Касније те године, када има 33, добија пасош

Александар Тишма 50-тих година 20. века

ме непријатно дирне. А како ли ће ми бити, јадни Нови Саде, у твојој неосветљеној низини?"

У августу 1958. године записује да "пословно" напредује: "Скврчио сам се овде у Новом Саду, окренувши бодље према Београду, где ме неће-уљуљкујем се у осећање да је то због недостајања веза и да је ова околност чак и повољна, јер ме ослобађа групашења и његових напора. Међутим, знам да је то наставак једне судбинске линије: повлачење у Нови Сад пре десет година већ је било диктовано предосећањем да само у овој мекшој средини мањих захтева могу просперирати".

И она Тишмина да је њему "коначност остајања у Новом Саду потребна као охрабрење" да буде свој, испоставиће се као тачна у годинама које следе. Нови Сад, та средина, давала му је импулс и личну ноту и садржај његовој уметности, баш како је и сам предвиђао у свом *Дневнику*. ■

НАГРАДА „ЛЕНКИН ПРСТЕН“

Изгубљена нит ретко се налази: чак и када је видимо

Ненад Шапоња

Изван сваке менталне даљине трају опасне приче, поплочане сликовницама слатким.

Колико ко времена, и коме, може да да, није питање, а није ни одговор, као ни оно, ко чији живот живи.

Види се, оно што се тражи, препознаје се, оно што се има, макар као једина од капљица среће, на длану, у близини душе.

Душе размењују знакове кроз тела и кроз дане само онда када се виде и када се препознају као добро.

А тебе да нема, ни једне од речи не би било, да их не видим, ни чуо их не бих.

Из збирке „Срећна вода“

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: ЛИРСКО, СЕНО, МЕЛАНХОЛИЧНО

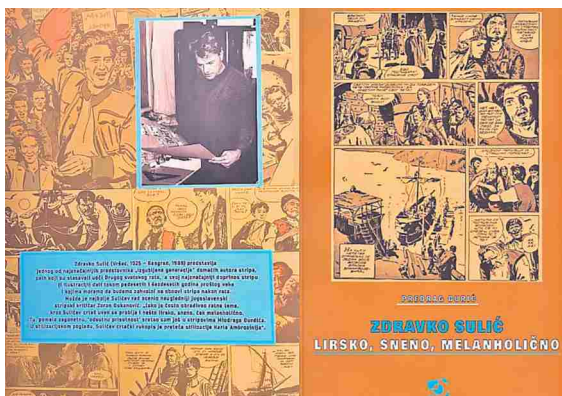
Важна лекција из стрип археологије

Пише: Илија Бакић

„Лирско, сено, меланхолично“ Предрага Ђурића (1974) знатижељним читаоцима представља једног од најзначајнијих представника такозване „изгубљене генерације“ домаћих стрип стваралаца, оних који су стасавали уочи Другог светског рата а свој најзначајнији допринос стрипу и илустрацији дали током 1950-тих и 1960-тих, у деценијама када се стрип борио за право да равноправно постоји у социјалистичкој свакодневици, без прозивања да је капиталистички производ који квари пионирке и пионире. Ова је генерација, упркос безбројним препрекама, успела да стрип „дигне на ноге“, мада је стрип половином 1970-тих претрпео тежак ударац доношењем закона о опорезовању шунда (коме су поред партијског прозивања и анатемисања претходиле и срамне ломаче на којима су спаљивани стрипови и рото романи), „приче у сликама“ нису прокажене па су наставиле да јачају и расту. Наслов књиге преузет је из текста стрип теоретичара и критичара Зорана Ђукановића који је о Сулићу написао: „Иако је често обрађивао ратне теме, кроз Сулићев цртеж увек се пробија и нешто лирско, сено, чак меланхолично. Ту, помало загонетну, одсутну присутност“ сретало сам још у стриповима Милодрага Ђурића. У стилизајском погледу, Сулићев цртачки рукопис је претеца стилизације Карла Амброзинија.“

Здравко Сулић је рођен 1925. у Вршцу. У лето 1938, на свејугословенском конкурс за младе стрип цртаче часописа „Mickey strip“ међу четворицом награђених је и Здравко Сулић из Дретеља поред Чаплине! Како је дечак од Вршца стигао до Дретеља није познато као ни како је преживео рат. Зна се да је после рата уписао Архитектонски факултет у Београду, да је 1949. илустровао „Читанку за четврти разред основне школе“ те да је био илустратор у листу „Пионир“ (који је потом трансформисан у лист „Пионири“); ту 1951-2. излази

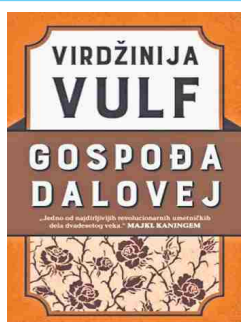

Сулићев први стрип „Тимј господар слонова“ по Киплинговој причи. За лист „Народна армија“ Сулић црта стрипове од 1956. а од 1958. сарађује са листом „Кекец“ где ради бројне илустрације и црта стрипове односно са листом „Рад“ у коме такође објављује стрипове. Када су се почетком 1964. листови „Пионири“, „Кекец“ и „Наша смотра“ спојили у лист „Пионир Кекец“ Сулић наставља да и тамо објављује илустрације и стрипове; Сулић је објављивао стрипове и у „Малом језу“. У едицији „Никад робом“ горњемилановачких „Дечјих новина“ Сулић је један од најобјављиванијих аутора – објавио је 6 стрип прича (од којих 5 у две свеске)!

Од 1970. Сулић је утиону у тишину. Тачан разлог за Сулићево повлачење из стрипа се не зна али постоје претпоставке да је то урадио због озбиљног погоршања здравља и разочарења у тренутно стање у домаћем стрипу, од гашења листова до неколегијалности и интрига. Део тог лошег миљеа је и скандал са доделом награде-плакете Андрија на Другом југословенском конгресу стрипа 1979. године у Љубљани. Иако су организатори најавили да ће награду за животно дело добити Сулић - он је није добио! На критике овог поступка организатору су тврдили да је Сулић плагирао америчког стрип цртача Френка Гудвина! Очигледна неправда је исправљена, али тек следеће 1980. године. Сулић је преминуо 1989. године а његов рад је потпуно у заборав из кога ће га вратити Слободан Ивков у свом каталогу за изложбу „60 година стрипа у Србији“ (1995) за којим су следила признања у радовима Анице Туцаков, Зорана Стефановића, Антала Бајера и других, све до ове књиге коју краси и изузетно корисна Сулићева стрипографија.

Сулић се у стриповима и илустрацијама окушао у мноштву тема, од ратних, историјских до хумористичких. Његов графизам лако је препознатљив, краше га блага стилизација ликова, редукковано сенчење, мек помало заобљен потез из кога зрачи смиреност. Искуснији стрипољубци ће у овој књизи односно у њеним илустрацијама открити и препознати стрипове које су читали и волели а да нису знали ко је њихов аутор јер је на овим просторима дуго практиковано да се имена аутора (страних и домаћих) не наводе (вероватно јер се стрип сматрао тривијалном работом). Млади читаоци којима Сулићево дело није познато неће остати равнодушни на мирноћу коју носе fine линије његових слика. Коначно, ово вредно дело из стрип археологије, које плени широким захватом у тадашње друштвене (не)прилике и портретима људи са којима је Сулић сарађивао, говори о великом овдашњем парадоксу: богато уметничкој традицији која је од званичних институција потпуно багателисана и занемарена безмало до потпуног заборавља. Срећом за нас, та је традиција препуштена вредним ентузијастима који пожртвовано спасавају наше културно богатство од апатије, небриге и незнања. Због тога је ова књига још драгоценији камен у и даље недовршеном мозаику историје српског стрипа.

ПРОЗОР У СВЕТ

Госпођа Деловеј
Вирицинија Вулф
Лагуна, 2024.

„Госпођа Даловеј“ (1925) је један од најпознатијих романа Вирициније Вулф (1882-1941), и један од оних класика за које готово сви знају (бар по имену), али нажалост, чини се, и од оних које све мање људи чита. Ново издање овог кратког романа енглеске модернистичке ауторке објављено је у старом преводу Милице Михајловић (1926-1986), преводитељке и књижевне критичарке, и уз њен кратак поговор.

Роман прати један дан у животу Госпође Даловеј, припаднице енглеске више класе док у чудном расположењу припрема забаву која је заказана за исто вече, и у мањој мери, Септимуса Смита, трауматизованог младог ветерана из Првог светског рата. Чини се, можда, да је мали корак између овако концептиране књиге, и данас тако популарне (и често масивно штанцане) савремене исповедне прозе која на слично исцрпан начин прати интимна осећања и мисли својих јунака, бележећи детаљно унутрашње пориве, поремећаје и расположења, и често минуциозно каталогизирајући детаље свакодневице – међутим, управо се на текстовима класика види да је та разлика заправо за већину аутора непрестива провалија. Начин на који врхунски писци владају текстом често се чини као магија – Вирицинија Вулф од детаља свакодневице прави чудну хипнотичну поези-

Реч критике

ју, понекад мрачну, понекад радосну, често изврћући и релативизујући изглед најсветлије тренутке у иронију, проналазећи лепоту тамо где је није лако видети, и нехатно мешајући садашњост и прошлост својих ликова, оно што јесу, и шта су били, тако да остају сасвим заокружени и живи у својој несавршености (али ок тако реалистичној) људскости.

На фону „смућених дана“ (и година) у којима се Лондон враћа ситним животним радостима после катастрофе Првог светског рата који је потпуно променио цивилизацијску парадигму, на крхотинама старог света из ког се још не подиже нови који би био иоле кохерентан, Клариса Даловеј, усред куповине, или свог дома, у дану који одмиче, изнова се враћа тренуцима своје младости, и љубавима и изборима промашеним или не, док Септимус Смит, сасвим емоционално обогаћен после искуства са фронта, узалуд покушава да поврати било какву врсту нормалности, на очај своје младе супруге. Иако на први поглед сасвим различити, у различитим животним добама, и различитим искуствима, Клариса и Септимус који се никада заправо не срећу кроз маестрални контрапункт тематски увезују роман у дирљиву коначну катарзу која затвара ову велику причу.

Настаја Писарев

ФИЛМ НЕДЕЉОМ

Више од стварности

Пише: Владимир Црњански

Сами су пристали. И потписали све што им је тражено. За учешће у ријалити шоуу ионако није потребна нека велика памет. Само сопствена одлука да се препустимо нејасним жељама и сумњивим циљевима, ако већ на првом месту нису, тако важни а ефемерни, петоминутна слава и лака зарада. Сем тога, ријалити „стварност“ је фингирана, намештена, у доброј мери режирана. Дакле, ма каква да је, а може бити баш свакаква, иако је за учеснике стварана, требало би бити и безбедна. Тако је све до тренутка док не буде другачије, кад ствари измакну контроли. Проблем је само што тај тренутак, када си у машини, није лако препознати. А када (не)планирано потече крв, већ је касно. За лагоду накнадне памети ту више нема места, или има у некој уметничкој форми, медију који би могао емоционално и интелектуално да ангажује потенцијалног гледаоца.

Овако помало забашурено, незаткривајуће, могао би да гласи синопсис филма „Поред нас“, који издржава у целини и појединостима свесно понет терет глобалне метафоре, о чему би до о нашем друштву. Трећи је то део условно трилогије Стевана Филиповића и његових сарадника, међу којима је као коценаристкиња (првог и трећег дела) драмска списатељица Милена Миња Богавац, „Поред мене“, „Поред тебе“ и сад „Поред нас“, већ насловима, а испоставља се и садржином, сугеришу на неки друштвени однос појединца и колектива, углавном младих у овда-

праскави акциони сурвајвер, да би заповлио водама не баш мирне, истина и лажи, супротстављања емпатије себичлуку, љубави мржњи, добра злу, конфронтирања живота и ништавила. На непознатом терену црвени и плави тим, испоставиће се старији друга, сада доста старији, а из разреда средње школе, испреплетених претходних личних историја, суочиће се са низом задатака – друштвено-акционом игром, која можда и није само то.

Иако сасвим другачијег заплета, „Поред нас“, исто комплексан у представљању и разоткривању намера и односа у изолацији окупљених ликова, има нешто од атмосфере серије „Западни свет“ (Westworld), захваљујући и избору и маестралној уснимљености визуелно снажних, упечатљивих ентеријера и екстеријера. Објекат бруталистичке архитектуре (споменик на Бузлуци у Бугарској) налик свемирском броду „Ентерпрајз“, грандиозни реликт социјалистичког времена, позоришта је свих интерперсоналних дешавања, док се неки од преломних момената колективне драме одвијају на планинским обронцима и врховима, уносећи у атмосферу и нешто од античког епа за сва времена.

„Поред нас“; режија: Стеван Филиповић;
сценарио: Стефан Филиповић и Милена Богавац;
улоге: Славен Дошло, Никола Глишић, Дарко Ивић,
Милица Мајкић, Исидора Симијоновић...;
фотографија: Матеј Миленковић;
породуцентске куће Хипнополис, Cinnerent (Србија),
Нуклеус филм (Хрватска)

шњем урбаном миљеу неколико деценија уназад. Све на траси истраживања психо-социјалних феномена, заоденутих у ненаглашена жанровска одела. Том тематско-идејном низу претходи, као најјава, и Филиповићево „Шишање“, од публике лепо прихваћен, а од еснафске јавности, домаће и у региону, и подржан и награђиван филм попут свих који су уследили. Још један корак пре тога, а први, важан и обећавајућ, подсетимо се, био је „Шејтанов ратник“ као младалачки распојасан и разигран, али конзистентан и забаван жанровски миш-маш.

Зрели Филиповићеви радови, укључујући ту и актуелни „Поред нас“, доследно су реалистичког проседа, уз поштовање жанровских матрица које су пре у функцији излагања приче него постизања забављачког ефекта. А прича није незанимљива. „Поред нас“ почиње као брзометни,

Поред општих околности као наративном подстицају и оквиру у којем су сви у овом ријалитију, као доминантни токови приче издвајају се потврђивања и откривања сексуалног идентитета Лазара (Славен Дошло) и Страхиње (Никола Глишић) и ескалација злочиначке ауторитарности младог партијца Тадије (Дарко Ивић). Овај глумачки тројац остварио је најупечатљивије и најживотније ликове, поступно и пажљиво изграђене у складној колективној игри са остатком глумачке екипе која је успела да дискретном стилизацијом репродукује пословичну наивност непрофесионалних глумаца у телевизијским ријалитијима. То постаје потпуно евидентно у епилогу, у којем неке од ликова сад срећемо у стварности, која нам у филму, иако отвореног краја, истовремено нуди и буквално и симболичко решење, ма како парадоксално било.

Цитат

За тридесет секунди све су се главе окренуле на исту страну – ка излозима. Бирајући пар рукавица – хоће ли сезати до лакта или изнад њега, бити као лимун-жуте или светлосиве? – даме се зауставише; јер на крају те реченице нешто се догодило. Нешто у појединостима тако безначајно да ниједан математички инструмент, мада способан да забележи потрес у Кини, не би могао да забележи ову вибрацију; па ипак у целини и скоро страшно и по општем одјеку узбуђуљиво; јер у свим шеширцима и кројачким радњама људи који се не познају згледаше се и помислише на мртве; на заставу; на Империју.